

ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Людмила ГАЛАЄВСЬКА,
молодший науковий співробітник відділу
навчання української мови та літератури
Інституту педагогіки НАПН України

УДК 371.351:82

У статті висвітлено актуальні питання формування інформаційно-комунікативної компетентності на уроках української мови. Проаналізовано сучасні погляди науковців щодо означеної проблеми. Подано визначення інформаційно-комунікативної компетентності; визначено складники інформаційно-комунікативної компетентності та можливості їх застосування у процесі вивчення української мови.

Ключові слова: методика навчання, інформаційна компетентність, інформаційно-комунікативні технології навчання, функції інформаційної комунікації, інформаційно-комунікативні технології, складові інформаційної компетентності, інформаційна культура.

Постановка проблеми. Сьогодні шкільна мовна освіта зазнає певних змін й органічно вливається в інформаційну добу: створюються умови для виявлення та розвитку здібностей кожної дитини, відбувається формування особистості, яка має міцні базові знання і здатна адаптуватися в умовах нинішнього життя.

Необхідною умовою інформатизації освіти є готовність учителів до використання комп'ютерних технологій навчання в процесі передавання знань, що означає постійну, неперервну самоосвіту.

Інформаційно-комунікативна компетентність учителя є компонентом його загальної педагогічної культури, найважливіший показник його професійної майстерності і відповідальності світовим стандартам освіти.

Інформатизація суспільства передбачає випереджальну інформатизацію галузі освіти та науки, де в основному формується когнітивний і науково-технічний фундамент самої інформатизації як процесу і соціально-економічного явища, закладаються майбутні досягнення і розвиток суспільства загалом.

Мета статті: розкрити теоретичний аспект проблеми формування інформаційно компетентності старшокласників на уроках української мови.

Виклад основного матеріалу досліджень. Аналіз сучасних педагогічних досліджень і практика вітчизняної освіти засвідчує зростаючий інтерес до проблеми формування ІКТ — компетентності на уроках української мови.

Висвітлення проблем, пов'язаних із розвитком і використанням сучасних інформаційних та комп'ютерних технологій в освітньому процесі, започатковано й розвинуто у фундаментальних працях учених (Р. Вільямса, Б. Гершунського, В. Глушкова, А. Єршова, К. Маклін, Ю. Машбиця, С. Пейперта, Є. Полат та ін.) Роботи цих

авторів засвідчують, що впровадження комп'ютерних технологій у практику навчання є однією з умов підвищення ефективності освітнього процесу.

Поняття «ІКТ — компетентність» входить у лексику окремого самостійного напрямку психолого-педагогічних досліджень — «інформатизація освіти». Фундаментальні основи закладені в роботах С. Бешенкова, Я. Ваграменко, І. Вострокнутова, А. Кузнєцова, О. Козлова, М. Лапчик, О. Лесневського, Н. Пак, І. Роберта, І. Румянцева та ін.).

До проблеми використання інформаційно-комунікативних технологій у навчальному процесі привертала увагу В. Биков, М. Жалдака, Б. Житомирський, Н. Морзе та ін.

Сучасні підходи висвітлюються в дослідженнях О. Абдулліної, І. Богданової, А. Богуш, Н. Грами, Т. Жаровцевої, І. Зязюна, Е. Карпової, М. Князян, З. Курлянд, Р. Хмелюк та ін.

Чільне місце серед цих досліджень посідають праці, присвячені використанню комп'ютерних технологій у освітньому процесі (Ю. Горвіц, С. Дяченко, О. Зворигіна, Н. Кирста, Н. Лисенко, В. Могільова, В. Моторін, С. Новосьолова, С. Пейперт, Г. Петку та ін.).

Виклад основного матеріалу. Найбільш широким поняттям є інформаційна компетентність, що передбачає найрізноманітніші процеси інформаційної діяльності. Під інформаційною компетентністю також можна розуміти здатність набуття і перетворення інформації у різноманітних сферах діяльності. Наприклад, інформаційну компетентність розглядають як «здатність до реалізації системного обсягу знань, умінь і навичок набуття та трансформації інформації у різних галузях людської діяльності для якісного виконання професійних функцій та усвідомленого передбачення наслідків своєї діяльності [6, с. 44].

Поняття інформаційної компетентності виникло у зв'язку з бурхливим розвитком ІКТ і входженням в усі аспекти діяльності суспільства. Виникнення цього поняття відносяться до початку 2000-х рр. Результати одного з перших досліджень інформаційної компетентності представлено у звіті кафедри інформаційної грамотності державного університету Каліфорнії «Інформаційна компетентність в університеті штату Каліфорнія» за 2001 рік [10, с. 166]. У ньому інформаційну компетентність представлено як компетентність, пов'язану з пошуком і опрацюванням різноманітних повідомлень, вміння, що свідчать про сформованість у старшокласників інформаційної компетентності, а саме:

— визначати тему дослідження й інформаційну потребу (визначати проблему, формулювати термінологію і

ключові слова, визначити види матеріалів, необхідні для дослідження, використовувати електронні засоби пошуку потрібних відомостей;

— визначати і здійснювати пошук відповідних матеріалів, визначити різні типи джерел для різних завдань;

— класифікувати знайдені відомості та використовувати їх у дослідженні;

— оцінювати знайдені відомості (перевірити їх точність, своєчасність, доцільність);

— організувати знайдені матеріали: групувати їх відповідно до розділів дослідження [10, с. 166-167].

На жаль, як свідчать дослідження, досить часто спостерігається розрив між рівнем ІКТ компетентності учнів і вчителів не на користь останніх.

У вітчизняній і зарубіжній педагогіці термін «компетенція» традиційно вживається як визначена соціальна вимога, норма до загальноосвітньої підготовки учня, а «компетентність» як володіння учнем відповідною компетенцією, що передбачає його особистісне ставлення до неї предмету діяльності та наявність мінімального досвіду застосування компетенції.

Компетентність — це сукупність взаємопов'язаних якостей учня (знань, умінь, навичок, способів діяльності, ціннісно-світоглядних орієнтацій), необхідних для якісної продуктивної діяльності. Це інтегрований результат освіти, який включає: знання, але на відміну від знань передбачає переведення різноманітної, динамічної інформації у форму власної діяльності (реальної чи мисленевої), а не інформації про неї; уміння використовувати це знання у конкретній ситуації, але на відміну від умінь удосконалюється не шляхом автоматизації та перетворення на навичку, а шляхом інтеграції з іншими компетентностями; навички (діяльність), тобто розуміння яким способом можна здобути це знання, але на відміну від навички є усвідомленою; цінності, критичне мислення, тобто адекватне оцінювання себе, важливості конкретного знання для власної діяльності.

Інформаційна компетентність — це сукупність компетенцій, пов'язаних із роботою з інформацією у всіх її формах і уявленнях, які дозволяють ефективно користуватись інформаційними технологіями різних видів як у традиційній друкованій формі, так і комп'ютерними телекомунікаціями, працювати з інформацією в різних її формах і уявленнях як у повсякденному житті, так і професійній діяльності [7, с. 36-38].

Дослідники стверджують, що в реальному процесі комунікація не передається як інформація або знання, що доступні розумінню сучасної людини. Передаються тільки повідомлення, які є послідовними символами алфавіту, набором епічних об'єктів. Відбувається розмежування понять комунікація та інформація.

Найбільш точний підхід до розмежування понять комунікація й інформація був запропонований А.В. Соколовим, який стверджує, що «інформація — інструментальне поняття інформаційного підходу, зміст і обсяг якого мінливі й залежать від вивчення комунікаційних і організаційних явищ» [2, с. 45].

У словнику С. І. Ожогова «комунікація» розуміється як «повідомлення, спілкування» [2, с. 32]. Комунікація в широкому сенсі розуміється як обмін інформацією між індивідами через посередництво загальної системи символів.

Розрізняють механістичний і діяльнісний підходи до комунікації. Комунікація — у механічному підході — односпрямований процес кодування й передачі інфор-

мації від джерела і прийому інформації одержувачем повідомлення. Комунікація — у діяльнісному підході — спільна діяльність учасників комунікації (комунікантів), в ході якої виробляється спільний (до певної межі) погляд на речі і дії з ними.

Згідно логічної теорії комунікації В.Н. Переверзева, поняття «інформація» як формалізовані знання є первинними по відношенню до поняття «комунікація» і, взаємопов'язані з поняттям «знання» як засвоєні думки.

Інформаційно-комунікативна компетентність особистості є можливістю людини, з одного боку, орієнтуватися в динамічному соціокультурному середовищі й просторі різних культур, а з іншого — нарощувати обсяги інформації і знань, вибудувати власний стиль комунікацій, що вирізняється підвищеною особистісною активністю, новими принципами взаємодії в умовах сучасних соціокультурних трансформацій [6, с. 94].

О. Шилова та М. Лебедева визначають ІКТ-компетентність як здатність індивіда вирішувати навчальні, життєві, професійні задачі з використанням інформаційно-комунікаційних технологій [10, с. 172].

На думку Миронової О. інформаційна компетентність визначається як здатність ефективно виконувати інформаційну діяльність (при вирішенні професійних завдань, навчання, повсякденному житті) з використанням ІКТ, що передбачає володіння інформаційною компетентністю за сформованою готовністю (що містять й особистісні якості) до розв'язання відповідних завдань з урахуванням набутого досвіду, з можливістю самостійної організації власної діяльності, зі здійсненням самоконтролю та усвідомленням особистої ролі при їх реалізації та можливих наслідків її здійснення [10, с. 167].

Інформаційна компетентність передбачає впевнене й критичне використання технологій інформаційного суспільства для роботи, відпочинку і спілкування [6, с. 97]. Водночас у межах цієї компетентності розглядаються елементи інформаційно-комунікативної компетентності, а саме: здатність пошуку, збору та оброблення інформації, її системного й критичного використання, оцінювання релевантності й відокремлення реального від віртуального.

Формування інформаційної компетентності передбачає розвиток таких умінь:

— знання понять, що пов'язані з інформацією, особливостей відповідних процесів, основою яких вона постає, та інформаційно-комунікаційних засобів її опрацювання;

— застосувати ІКТ при реалізації навчальної, професійної діяльності в повсякденному житті;

— обирати оптимальні шляхи розв'язання завдань (та їхнє безпосереднє вирішення), об'єктом у яких постає інформація;

— володіти методами та способами, що дозволяють здійснювати пошук, збирання, оцінювання, перетворення, опрацювання, аналіз, подання, зберігання, поширення інформації та підвищення якості реалізації цих дій за рахунок набутого досвіду;

— самостійно організовувати власну діяльність та реалізовувати самоконтроль при її здійсненні;

— оцінити важливість інформації на сучасному етапі розвитку суспільства та особистого внеску при здійсненні інформаційної діяльності та відповідно ефективно і відповідально її реалізовувати [2, с. 54].

Ми згодні з думкою дослідниці Л.Г. Карпової, що основними елементами процесу формування інформацій-

ної компетентності є: уміння застосовувати інформаційні технології; уміння використовувати інформаційні технології для демонстрації аудіо- і відеоматеріалів на уроці; уміння створювати презентації; уміння систематизувати й обробляти дані за допомогою таблиць, технологічних карт; уміння будувати порівняльні таблиці та виявляти закономірності за допомогою комп'ютера; уміння застосовувати інформаційні технології для моделювання процесів і об'єктів, уміння використовувати комп'ютерне тестування; уміння використовувати мережу Інтернет для вирішення педагогічних питань, збору інформації, участі в телеконференціях, доступу до наукових, педагогічних, методичних даних.

Вітчизняні науковці Н. Морзе, В. Вембер, О. Кузьмінська визначають, що ІТ-компетентність передбачає здатність людини орієнтуватися в інформаційному просторі, оперувати даними на основі сучасних ІКТ відповідно до життєвих потреб.

У методиці навчання мови (Н. Бібік, Л. Ващенко, О. Локшина, О. Овчарук та ін.) виокремлюють наступні складові компетентності в галузі інформаційно-комунікаційних технологій: здатність до доцільного застосування ІКТ у навчанні й повсякденному житті; раціонального використання комп'ютера і комп'ютерних засобів для обробки інформації, її пошуку, систематизації, подання, зберігання; будувати моделі різноманітних явищ і досліджувати їх за допомогою ІКТ; давати оцінку процесу й результатам навчальної діяльності із застосування інформаційних технологій [2, с. 25].

О. Овчарук стверджує, що інформаційна компетентність як ключова категорія розглядається як комплексне поняття, а саме — сукупність знань і розуміння, умінь і навичок, а також особистісних ставлень і ціннісних орієнтацій у галузі ІКТ та здатність автономно і відповідально демонструвати їх для діяльності та навчання впродовж життя.

Формування таких здібностей (за Мироною О.) не може відбуватися фрагментарно, потрібна систематична робота, спрямована на розвиток загальної інформаційної культури та інформаційної компетентності зокрема.

А. Хуторський до структурних компонентів інформаційної компетентності включає об'єктивну (професійно-інформаційну) та суб'єктивну (особистісну) компоненти [12, с. 59].

Н. Баловсяк до складу інформаційної компетентності особистості зараховує три складові [2, с. 34–37]: 1) інформаційна складова, яка визначає здатність ефективної роботи з інформацією у різних формах її представлення; 2) комп'ютерна (комп'ютерно-технологічна) складова, що визначає уміння та навички щодо роботи з сучасною комп'ютерною технікою та програмним забезпеченням; 3) процесуально-діялісна складова, яка визначає здатність застосувати сучасні засоби інформаційно-комп'ютерних технологій до роботи з інформаційними ресурсами та розв'язування різноманітних задач.

Розглянемо напрями використання ІКТ-технологій в освітньому процесі:

- тколи і як використовувати ІКТ, і коли ІКТ не потрібні;
- як застосовувати ІКТ в навчанні всього класу;
- сприяти навчанню і творчості учнів за допомогою ІКТ;
- як оцінювати діяльність учнів під час роботи ІКТ;

— як за допомогою ІКТ підвищувати рівень навчання, обмінюватися досвідом і спрощувати бюрократичні процедури;

— освоювати ІКТ, самостійно знаходити способи застосування засобів ІКТ у навчальному процесі;

— використовувати ІКТ для розв'язування конкретних навчальних завдань, розуміти педагогічні підстави для використання ІКТ;

— планувати з використанням цифрових технологій процес навчання, що має бути спрямований на індивідуальні особливості учнів, розвиток їхніх знань, умінь і навичок;

— розуміти глобальні соціальні питання й загальнокультурні норми цифрового століття.

В даному означенні акцентується увага на тих рисах, що виокремлюють поняття ІКТ-компетентності як здатності до різноманітних аспектів діяльності з технологіями.

До складників інформаційно-комунікаційної компетентності у її сучасному розумінні можна віднести такі компоненти: когнітивний, технічний, технологічний, інформаційний, правовий і ціннісний. Ці компоненти можна виокремити у складі ІКТ компетентності учня.

Когнітивний компонент відображає процеси перобки інформації на основі мікрокогнітивних актів (аналіз інформації, що надходить, формалізація, порівняння, узагальнення, синтез з наявними базами знань, розробка варіантів використання інформації і прогнозування наслідків реалізації вирішення проблемної ситуації, генерація і прогнозування використання нової інформації і взаємодія її з наявними базами знань, організації в довгостроковій пам'яті).

Технічний компонент включає знання принципів побудови локальної мережі володіння вміннями налаштувати підключення комп'ютера до локальної мережі, а також до мережі Інтернет; наявність навичок тестування зв'язку в комп'ютерній мережі, а також виявлення помилок у конфігуруванні мережі.

Діялісний — (уміння і навички роботи з інформацією, її уявлення і передача, уміння вирішувати завдання, що виникають, із застосуванням програмного забезпечення, навички міжособистісного професійного і віртуального спілкування, розвиток комунікативних умінь, отриманих на основі когнітивного компонента).

Мотиваційно-особистісний компонент (характеризує ступінь мотиваційних спонукань, готовність і здатність до застосування інформаційних технологій у своїй діяльності, ціннісні орієнтації).

Рефлексивний (полягає в усвідомленні власного рівня компетентності та проектуванні його підвищення самооцінки, самоорганізації, саморегуляції, діялісної рефлексії, а також у розширенні самосвідомості й самореалізації).

Комунікативний — (знання, розуміння, застосування технічних засобів комунікації в процесі передачі нової інформації).

Технологічний (розуміння принципів роботи і можливостей інформаційних технологій).

Розвиток інформаційної компетентності знаходить своє відображення в конкретних функціях [9, с. 49–50]: пізнавальна — покликана сприяти систематизації знань, через неї відбувається пізнання і самопізнання людиною себе; комунікативна; адаптивна — адаптивна дозволяє адаптуватися до умов життя і діяльність в інформаційному суспільстві; нормативна — в інформа-

ційному суспільстві проявляється як система норм і вимог; оцінна — формує та активізує вміння учнів орієнтуватися в потоках різноманітної інформації, виявляти й розрізняти відому та нову інформацію, оцінювати головну і другорядну інформацію; розвивальна — дозволяє учню активно та творчо підходити до навчальної діяльності, що проявляється в самореалізації та самоактуалізації. Всі функції взаємопов'язані, переходять одна в іншу й фактично являють собою єдиний процес. Системне, цілісне уявлення про інформаційну компетентність, виділення її структури, обґрунтування критеріїв, функцій і рівнів її сформованості дозволяють цілеспрямовано й ефективно організувати навчальний процес у межах освітньої діяльності, підвищити рівень знань, приймати ефективні рішення в навчальній діяльності.

Інформаційно-комунікативна компетентність особистості є можливістю людини, з одного боку, орієнтуватися в динамічному соціокультурному середовищі і просторі різних культур, а з іншого — нарощувати обсяги інформації і знань, вибудувати власний стиль комунікацій, що вирізняється підвищеною особистісною активністю, новими принципами взаємодії в умовах сучасних соціокультурних трансформацій [4, с. 67-69].

Доцільно навести узагальнене визначення інформаційної компетентності, що було сформульовано А. Феррарі: це набір знань, умінь, ставлень (включаючи здатності, стратегії, цінності та обізнаність), що необхідні для використання інформаційно-комунікаційних технологій з метою виконання завдань; вирішення проблем; спілкування; управління інформацією; створення і поширення змісту, спільної діяльності, навчання, спілкування, за-

доволення інформаційних потреб та забезпечення можливостей для їх реалізації [12, с. 115-116].

Отже, запровадження інформаційно-комунікаційних технологій надає уроку української мови комунікативно зорієнтованої спрямованості, пізнавальної та емоційної насиченості, активізує різні види навчальної діяльності учнів.

Зазначимо, що подані матеріали не вичерпують проблеми повною мірою. Багато аспектів її потребують ретельної уваги з боку дослідників, а можливо, і спеціальних досліджень. Такими, зокрема, є створення методичної моделі формування мовленнєвої моделі компетентності учнів засобами інформаційно-комунікаційних технологій, створення системи завдань і вправ для формування компетентного учня тощо.

The article highlights the topical issues of the formation of information and communication competence in the Ukrainian language lessons. The modern viewpoints of scientists about the identified problem are analyzed. The definition of information and communication competence is given; the components of information and communication competence and possibilities of their application in the process of studying the Ukrainian language are determined.

Key words: training method, information competence, information and communication technologies of teaching, functions of information communication, information and communication technologies, components of information competence, information culture.

Література

1. Балакірова С.Ю., Павленко В.В. Інформаційна компетентність управління в контексті «культури реальної віртуальності» / Ю.С. Балакірова, В.В. Павленко // Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка. — 2012. — Вип. 1. — С. 7—10.
2. Баловсяк Н.В. Формування інформаційної компетентності майбутньої компетентності майбутнього економіста в процесі професійної підготовки: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Баловсяк Надія Василівна; Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України. — К., 2006. — 334с.
3. Богачик М. Формування інформаційної компетентності старшокласників загальноосвітніх навчальних закладів / Марина Богачик. — Київ: Центр навчальної літератури, 2005. — 232 с.
4. Бойцова О.М. Структура інформаційної компетентності та її аналіз для процесу професійної підготовки / О.М. Бойцова. — Київ: ВЦ «Академія», 2011. — 312 с.
5. Головань М.С. Інформатична компетентність: сутність, структура та становлення / Головань М.С. // Інформатика та інформаційні технології в навчальних закладах: наук.-метод. Журнал. — 2007. — №4. — С. 62—68.
6. Горошко О. І. Інформаційно- комунікативно суспільство: становлення та перспектива розвитку / О.І. Горошко // Вчені записки Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського. Сер. «Філософія, Культурологія, Політологія, Соціологія». — 2009. — Т. 22(61). — №1. — С. 91—97.
7. Зимняя И.А. Ключевые компетенции — новая парадигма результата образования / И. А. Зимняя // Высшее образование сегодня. — 2003. — №5. — С. 34—42.
8. Карпова Л.Г. Формування професійної компетентності вчителя загальноосвітньої школи: автореф. дис. ...канд.пед.наук: 13.00.04 / Л.Г. Карпова; Харківський держ. пед.ун-т ім. Г.С. Сковороди. — Харків, 2004. — 20 с.
9. Козырева О.А. Компетентность современного учителя: современная проблема определения понятия / О. А. Козырева // Стандарты и мониторинг в образовании: науч. Информ. Журн. — 2004. — №2. — С. 48—51.
10. Миронова О.І. Формування інформаційної компетентності студентів як умова ефективного здійснення інформаційної діяльності / О.І. Миронова // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. — 2010. — №17 (204). — С. 165—175.
11. Тришина С.В. Информационная компетентность специалиста в системе дополнительного профессионального образования / С.В. Тришина, А.В. Хуторской // Интернет-журнал «Эйдос». — 2004.
12. Хуторский А. Ключевые компетенции как компонент личностно ориентированной парадигмы образования / А. Хуторской // Народное образования. — 2003. — №2. — С. 58—64.
13. Ферарі А. Поняття цифрової компетентності вчителя іноземної мови у освітньому просторі / А. Ферарі // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Педагогічні науки, вип.№4. — С. 113—116. — 2015.